

УДК 338:637.1

JEL Classification: D24

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104024>

**О. М. ШПИЧАК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН**

Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення

Мета статті – оцінити в часі організаційно-економічний стан виробництва у молочній галузі України та виявити причинно-наслідкові зв'язки трансформаційних змін, що відбулися й відбуваються у країні та призвели до небажаних наслідків. Визначитися, чому в Україні навіть у XXI ст. існує натуральне виробництво молока. Запропонувати, з урахуванням сучасних українських реалій та досвіду провідних країн світу, поетапне вирішення організаційно-економічних проблем розвитку молочної галузі з метою забезпечення внутрішнього ринку необхідною кількістю та якістю молокопродукції і нарощування експортного потенціалу.

Методика дослідження. За теоретичну і методологічну базу дослідження слугував системний підхід до визначення економічних процесів на засадах діалектичного методу пізнання, з використанням наукових розробок вітчизняних і зарубіжних учених з питань ефективності виробництва і переробки молока, законодавчих та нормативних актів державних органів влади України щодо розвитку молочного скотарства і переробки молока при формуванні відповідного ринку. Для обґрунтування методології дослідження, теоретичних узагальнень, при визначенні сутності організаційно-економічних засад розвитку молокопродуктового підкомплексу, обґрунтуванні концепції типовості використано монографічний та абстрактно-логічний методи. При роботі із аналітикою та емпіричному пізнанні явищ і процесів застосовано такі методи економічних досліджень, як: порівняльного аналізу, економіко-статистичний, графічний. Для аналізу економічної ефективності виробництва молока залежно від різних факторів впливу; виділення груп для ідентифікації типових молочних господарств залучено метод статистичних групувань. Визначення напрямів розвитку і підвищення ефективності виробництва молока на відповідному споживчому ринку потребувало використання розрахунково-конструктивного, балансового методів, екстраполяції та інших методів дослідження.

Результати дослідження. Деталізовано розглянуто роль і місце особистих селянських господарств і сільськогосподарських підприємств через їхні обсяги і структуру у загальній проблемі забезпечення продукцією населення України. З урахуванням сучасних українських реалій та досвіду провідних країн світу запропоновано поетапне вирішення організаційно-економічних проблем розвитку молочної галузі з метою забезпечення внутрішнього ринку необхідною кількістю та якістю молокопродукції і нарощування експортного потенціалу.

Елементи наукової новизни. Вперше розглянуто причинно-наслідкові зв'язки в історичному процесі між господарствами населення і сільськогосподарськими підприємствами та їхня роль у формуванні обсягів і якості молока. Виявлено причини, що призвели до небажаних наслідків та надані пропозиції по їх усуненню. Обґрунтовано, що якість молока, яке виробляється в господарствах населення для власного споживання – високої якості.

Практична значущість. Запропоновано необхідні шляхи ліквідації знеособленого передавання молока від домогосподарства до потрапляння його в приймальну ємність заготівельника. Цього в наших умовах слід досягати за рахунок нарощування поголів'я, що утримується в домогосподарстві, від 1-2-х корів до, як мінімум, 15-20 тварин, тобто створення молочних сімейних мініферм, як це здійснено в Польщі, Франції тощо. У такому випадку виробник молока повністю відповідає за його якість. Табл.: 6. Рис.: 1. Бібліогр.: 33.

Ключові слова: молоко; натуральне виробництво; переробка; якість; організаційно-економічні проблеми; причинно-наслідкові зв'язки; трансформаційні зміни; господарства населення; мініферми; фальсифікат, купівельна спроможність.

Шпичак Олександр Михайлович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: om.shpychak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1329-5218>

Постановка проблеми. Значення молока для забезпечення життєдіяльності людини важко переоцінити. За споживними власти-

востями молоко та молокопродукти являють собою один із найцінніших продуктів харчування людини. В молоці містяться 18 вітамінів, з яких 8 відносяться до незамінних, а їхня кількість значно вища порівняно із вмістом таких у м'ясі та рибі. Споживання

© О. М. Шпичак, 2021

молока підвищує захист організму від онкологічних захворювань шлунка. Академік І. П. Павлов зазначав: "Між різними видами людської їжі особливе місце займає молоко... їжа, яку приготувала сама природа, яка відрізняється легкою засвоюваністю та поживністю, порівняно з іншими видами їжі..." [14].

Про вагомість молочної галузі у функціонуванні аграрного сектору економіки України свідчить частка виробництва молока у структурі валової продукції сільського господарства. При цьому в Україні, на жаль, відбувається її скорочення. Так, якщо у 1990 р. вона становила 17,2 %, у 2010-му – 10,7, то у 2020 р. – близько 7 % [17]. Разом із тим ця галузь досить значимо порівняно з іншими вирішує питання зайнятості та збереження традиційного укладу сільських територій.

Звідси постає питання – чому функціонування такої важливої для України галузі як у минулому, так і останнім часом здійснюється без належної послідовної системи, без тривалого стратегічного бачення ким, як і в якій кількості та якості має вестися виробництво молока з урахуванням національних традицій, економічного й організаційного потенціалу країни з тим, щоб надійно забезпечити власне населення високоякісними доступними молокопродуктами, які слугують основою здорового відтворення нації, подовження тривалості життя населення та нарощування експортного потенціалу галузі.

Формування такого бачення абсолютно неможливе за умов відсутності повної та прозорої інформації щодо реального стану галузі по всіх формах господарювання. Адже у країні на сьогодні існує велика проблема щодо об'єктивності інформації про обсяги виробництва молока, його якості, обсягів споживання та норм споживання на душу населення. Останнє пов'язане із недопустимо застарілими даними перепису населення в Україні, що не надає можливості об'єктивно визначити власні потреби в продуктах харчування взагалі та молока зокрема. Відсутня належна інформація стосовно витрат живої та уречевленої праці й собівартості виробництва щодо майже 80 % виробленого в державі молока, яке здійснюється в особистих селянських господарствах тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вивчення розвитку і трансформаційних змін у галузі молочного скотарства

спрямовані дослідження В. І. Бойка; О. М. Васильченка [6]; Г. О. Єресько; О. М. Енгельгардта [31]; В. Н. Зимовця [27]; М. М. Ільчука; О. А. Козак [11]; Ю. Я. Лузана; І. І. Лукінова [12]; І. Н. Романенка [19]; П. Т. Саблука [20]; І. В. Свиноуса [15]; М. П. Сичевського; Я. О. Тивончук [23]; Л. М. Толстого [21], В. Г. Чопенка [30]; Т. В. Ярославської [27] та ін. За інформацією академіка НААН С. М. Кваші, за останні роки в Україні найбільша кількість дисертаційних робіт агроекономічного напрямку захищена з питань саме молочної галузі.

Мета статті – оцінити в часі організаційно-економічний стан виробництва у молочної галузі України та виявити причинно-наслідкові зв'язки трансформаційних змін, що відбулися й відбуваються у країні та призвели до небажаних наслідків. Визначитися, чому в Україні навіть у XXI ст. існує натуральне виробництво молока. Запропонувати, з урахуванням сучасних українських реалій, історичного вітчизняного досвіду та досвіду провідних країн світу, поетапне вирішення організаційно-економічних проблем розвитку молочної галузі з метою забезпечення внутрішнього ринку необхідною кількістю та якістю молокопродукції і нарощування експортного потенціалу.

Виклад основних результатів дослідження. Нині світовий ринок молока знаходиться в стадії стагнації, дефіциту молочної продукції немає. Як наслідок, це значно ускладнює вітчизняну позицію на світовому ринку у зв'язку з низькою конкурентоспроможністю української молокопродукції, особливо за якістю. Світовий ринок молочного ринку на сьогодні функціонує за рахунок жирів. Розрив між ціною білка і жиру дуже великий. У 2013 р. коефіцієнт співвідношення ціни білка до ціни жиру дорівнював 1,2, нині становить менше 0,62 [32].

В Україні виробництво молока з ряду причин ще дотепер знаходиться у трьох сферах, відмінних за їх організацією та економічною сутністю і цільовим призначенням.

До першої сфери належить виробництво, що має багатолітню історію і передбачає одержання продуктів харчування для власних потреб з метою виживання самого виробника і його сім'ї, незалежно від витрат виробництва. Воно одержало назву – натуральне виробництво.

Друга сфера охоплює виробництво, де у різних співвідношеннях поєднується одер-

жання молока для власного споживання (натуральне), тоді як решта вироблялася на продаж. Тут зароджувалися ринкові відносини.

До третьої сфери віднесено чисто ринкове високотоварне виробництво з метою лише реалізації, що передбачає отримання максимального прибутку через мінімізацію витрат виробництва.

Усі три сфери виробництва молока, як і інших видів продукції, в історичному аспекті трансформувалися від першої до третьої під впливом добре відомого закону поділу праці, який забезпечує зростання її продуктивності.

Вказані етапи у різні періоди відзначалися в усіх провідних країнах світу: Англії, Франції, США, Бельгії, Німеччині, Австрії та ін. Так, ще у 1880 р. в урядових структурах Англії існувала програма Джозефа Чемберлена і Джессі Коллінг під лозунгом «Три акри землі і корова» (англ. «Three acres and cow») [33], якою передбачалося в країні боротися з бідністю через поєднання цих ресурсів. Характерно, що в згаданих країнах уже наприкінці ХХ ст. практично залишилася і успішно функціонує лише третя сфера виробництва, а в Україні і у ХХІ ст. близько 70 % молока виробляється в першій та другій сферах. Швидше за все, це зумовлено особливістю умов життя населення України і сільських жителів, зокрема у ХХ і на початку ХХІ ст.:

Перша світова війна, революція 1917 р., громадянська війна, колективізація, голодомор 1932-1934 рр., Друга світова війна, голод 1947 р., відбудова, деколективізація, російсько-українська війна (з 2014 р.). При цьому існують наукові твердження, що із наведених негараздів у людини найнегативніший і найтриваліший ехо ефект залишає голодомор. Крім того, переконливим і узагальнюючим доказом слід вказати й те, що в Україні як у минулому, так ще і нині частка витрат на продукти харчування в сімейному бюджеті населення, на жаль, в рази перевищує рівень країн Європи. Таким чином, населення України в цих умовах вимушено було шукати шляхи виживання і для цього найприйнятнішим стало натуральне виробництво. В рослинництві це виявилася картопля, у тваринництві – молоко. В українській народній традиції корова – годувальниця та основа добробуту сім'ї. Вона годувала населення, а за крайньої необхідності за допомогою неї орали, перевозили вантажі тощо. Цій тварині в Україні варто поставити пам'ятник від вдячних мільйонів людей.

За останні 60 років в Україні спостерігаються різновекторні тенденції з поголів'ям корів, з обсягами виробництва молока та їх структурою між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення (табл. 1).

1. Динаміка поголів'я корів та їх структури по категоріях господарств України за 1960-2020 рр.

Рік	Поголів'я корів, тис. голів	У тому числі:			
		підприємства		господарства населення	
		тис. голів	частка у загальному поголів'ї, %	тис. голів	частка у загальному поголів'ї, %
1960	7813,5	4546,5	58,2	3267,0	41,8
1970	8563,1	5417,0	63,3	3146,1	36,7
1980	9271,1	6785,5	73,2	2485,6	26,8
1990	8378,2	6191,6	73,9	2186,6	26,1
2000	4958,3	1851,0	37,3	3107,3	62,7
2010	2631,2	589,1	22,4	2042,1	77,6
2020	1673,0	423,9	25,3	1249,1	74,7
2020 до 1960, %, + - пунктів	21,4	9,3	-32,9	38,2	32,9
2020 до 1970, % + - пунктів	19,5	7,8	-38,0	39,7	38,0
2020 до 1980, % + - пунктів	18,0	6,2	-47,9	50,3	47,9
2020 до 1990, % + - пунктів	20,0	6,8	-48,6	57,1	48,6
2020 до 2000, % + - пунктів	33,7	22,9	-12,0	40,2	12,0
2020 до 2010, % + - пунктів	63,6	72,0	2,9	61,2	-2,9

Джерело: Власні розрахунки на основі даних Державної служби статистики України [17].

У 2020 р. проти 1990 р. в країні все поголів'я корів катастрофічно скоротилося - в 5,5 раза. При цьому в сільськогосподарських підприємствах - в 16,2 раза, господарствах населення - лише в 1,9 раза. Темпи скорочення тут виявилися у 8 разів меншими. У структурі всього поголів'я в 2020 р. сільськогосподарські підприємства становили

близько 25 %, тоді як господарства населення - 75 %.

Поголів'я корів у 2020 р. було меншим за рівень навіть 1940-го і 1950 р., відповідно в 3,5 та 2,8 раза. Варто зауважити, що у виробництві молока та його структурі також відбулися кардинальні зміни (табл. 2).

2. Динаміка виробництва молока та їх структури по категоріях господарств України за 1960-2020 рр.

Рік	Вироблено молока всього, млн тонн	У тому числі:			
		підприємства		господарства населення	
		млн тонн	частка у загальному виробництві, %	млн тонн	частка у загальному виробництві, %
1960	14,0	8,2	58,6	5,8	41,4
1970	18,7	12,6	67,4	6,1	32,6
1980	21,1	15,3	72,5	5,8	27,5
1990	24,5	18,6	75,9	5,9	24,1
2000	12,7	3,7	29,1	9,0	70,9
2010	11,2	2,2	19,6	9,0	80,4
2020	9,3	2,8	30,1	6,5	69,9
2020 до 1960, %, + - пунктів	66,4	34,1	-28,5	112,1	+28,5
2020 до 1970, % + - пунктів	49,7	22,2	-37,3	106,6	+37,3
2020 до 1980, % + - пунктів	44,1	18,3	-42,4	112,1	+42,4
2020 до 1990, % + - пунктів	38,0	15,1	-45,8	110,2	+45,8
2020 до 2000, % + - пунктів	73,2	75,7	+1,0	72,2	-1,0
2020 до 2010, % + - пунктів	83,0	127,3	+10,5	72,2	-10,5

Джерело: Власні розрахунки на основі даних Державної служби статистики України [17].

Виробництво молока всього у 2020 р. зменшилося проти 1960 р. у 1,5 раза. Від 1960-го до 1990 р. воно зросло в 1,75 раза, далі скоротилося в 2,5 раза. У сільськогосподарських підприємствах з 1960-го по 1990 р. відбулося зростання виробництва у 2,3 раза, тоді як з 1990-го по 2020 р. - скорочення у 6,4 раза. У структурі виробництва молока сільськогосподарські підприємства в 1960 р. становили 58,6 %, у 1990 р. - 75,9 %, потім спостерігається різке зменшення до 19,6 % у 2010 р., а далі знову зростання до 30,1 % у 2020 р. При цьому характерно, що в господарствах населення виробництво молока в 1960-му, 1970-му, 1980-му і 1990 р. було стабільним (5,8-6,1 млн тонн), у 2000-му і 2010 р. - збільшилося до 9,0 млн тонн, а у 2020 р. - знову зменшилося до 6,5 млн тонн.

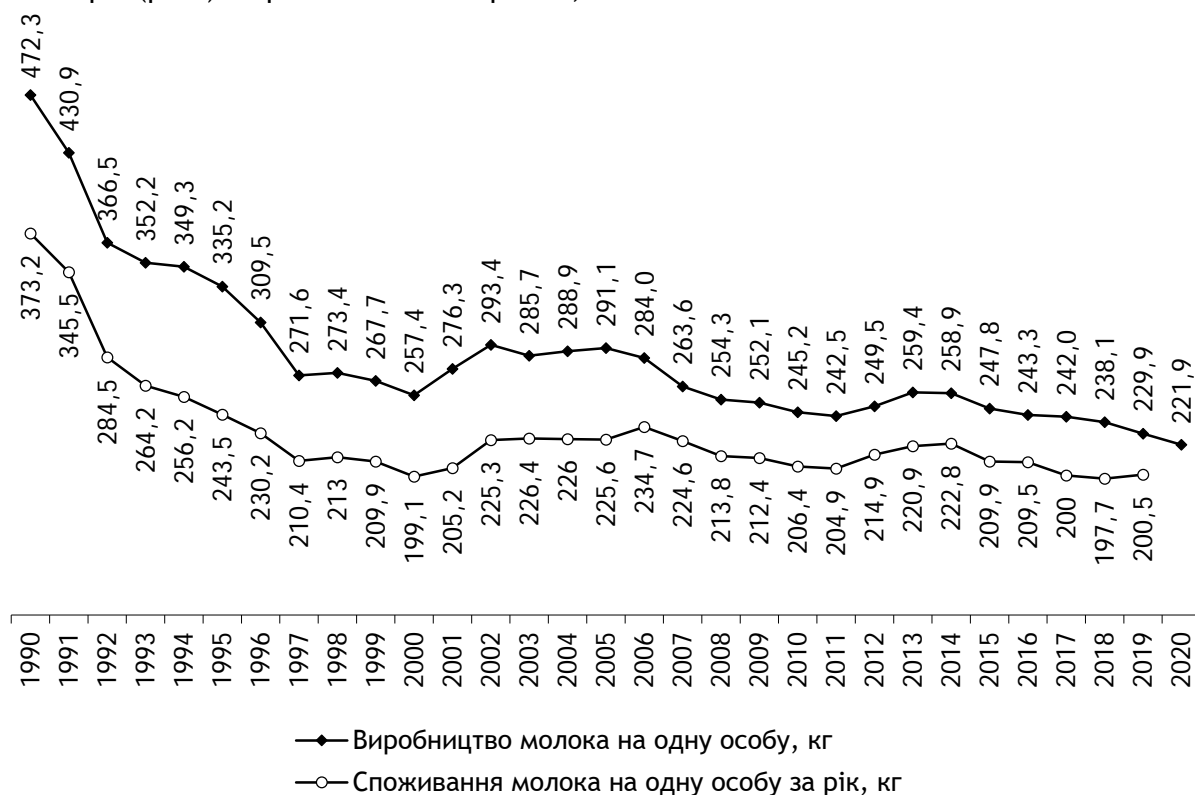
За шістьдесят років (1960-2020) найбільше молока вироблено у 1990 р. - 24,5 млн тонн,

що становило на душу населення 472,3 кг і споживання - 373,2 кг, забезпечуючи раціональну норму останнього (380 кг). Знаково, що у 2001-2008 рр. в ОСГ вироблялося молока 10,0-11,1 млн тонн, що навіть перевищувало показник виробленого молока всього по країні за 2020 р. (9,3 млн тонн).

Досить часто головною причиною скорочення в теперішніх умовах виробництва молока в Україні продовжують пояснювати скороченням поголів'я корів. В адміністративно-командній системі це було виправдано. У ринкових умовах подібне стає лише наслідком ряду першопричин. Серед таких насамперед скорочення попиту на молоко у зв'язку із зниженням купівельної спроможності населення, що призвело до погіршення цінової доступності, а також зростання собівартості виробництва молока та скорочення експорту молочної продукції через порушення відносин з Російською Федерацією.

Споживання молока і молокопродукції (в перерахунку на молоко) на одну особу в Україні зменшилося за останні майже три десятиліття (1990-2020 рр.) практично вдвічі (від 373 до 201 кг). Найзначніше та швидкими темпами скорочення відбулося з 1990-го по 2000 р. (рис.). Крім вказаних причин,

важливе значення має відсутність у країні стратегічного вектора програми розвитку молочного скотарства, що зумовило величезні за аналізований період (1960-2020 рр.) зміни в поголів'ї корів, валовому виробництві молока тощо.

Виробництво та споживання молока з розрахунку на одну особу за рік, кг

Джерело: Дані Державної служби статистики України [17].

Нагального вирішення в Україні потребує оновлення медичної норми споживання молока і молокопродукції на одну особу станом на тепер. Існуючі норми, напевно, застарілі. Такого ж вирішення потребує проблема власне обліку виробленого в країні молока, яка ускладнюється додаванням у молокопродукцію рослинних жирів та інших складових не молочного походження, що викривлює статистику по обсягах молока. У зв'язку з цим заслуговують на особливу увагу сумніви В. Чагаровського (голова Ради директорів Співки молочних підприємств України) щодо офіційних статистичних даних [29]. На його думку, дані Державної служби статистики України щодо обсягу виробництва молока всіма категоріями господарств завищені на 27,2 % [3].

Варто зауважити, що у вітчизняній молочній галузі серед виробників молока існують величезні відмінності у їх розмірах і сутності організаційно-економічних відносин. Нині

в країні функціонують надзвичайно великі товаровиробники із поголів'ям корів понад 3000 голів, використанням останніх досягнень науки і техніки, та дрібні виробники, господарства населення, із 1-2-ма коровами і незрівнянно низьким рівнем організації й технічного оснащення виробництва.

Яскравим прикладом серед великих господарств, що досягли разючих успіхів в організації виробництва молока в Україні, слугує агропідприємство «Промінь» у Миколаївській області. Тут уже працюють над проблемою репродуктивної технології. Його керівник О. Остапенко називає агропідприємство «Сонячним господарством», що асоціативно нагадує філософський твір Томмазо Кампанелли «Місто Сонця» [24]. У господарстві земельний банк становить 3,7 тис. га землі, поголів'я корів - 2000 (планують 3,5 тис.), надої - 13 500 л у рік. Успіх тут забезпечує чітко налагоджена система управління, корми, генетика. Управління базується на

щоденному зборі інформації по 1287 показниках, що дає можливість чітко знати, наприклад, скільки корів знаходиться у стійлі, скільки прямує від кормового столу в доїльний зал, скільки хвилин триває процес доїння, скільки у корів є часу на відпочинок тощо. Аналогічна деталізація стосується обслуговуючого персоналу, кількісних та якісних параметрів технологічного процесу та ін. Високі показники молока за жиром і білком досягаються збалансованістю кормів [16].

На підприємстві працює американська програма Dairy Comp, фахівці із США надають необхідну консультацію, а фахівців господарства направляють до США на стажування. На доїльній каруселі вартістю 1,5 млн євро тварини проводять п'ять хвилин, після чого молоко потрапляє у спеціальні молокопроводи і збирається у спеціальні ємності, майже миттєво охолоджуючись від температури 37°C до 2,5°C [9].

Молоко на підприємстві «Промінь» дуже високої якості. Як зазначають фахівці, досягти такої якості вдається завдяки відсутності проміжних холодильників і промивання. Молоко від корови відразу потрапляє в молоковози і відправляється на переробні підприємства.

Аналіз групування сільськогосподарських підприємств України (табл. 3) свідчить, що господарств із поголів'ям 2000 і більше налічується лише 22, і кількість їх проти

1990 р. зменшилася в 2,1 раза. Ця група господарств серед сільськогосподарських підприємств забезпечує лише 17,8 % виробленого молока. Якщо зіставити цю частку молока з тим обсягом, який необхідний для забезпечення раціональних норм споживання молока на душу населення (380 кг), що визначено на сьогодні основним завданням галузі, то на такі господарства припадає тільки 2 %. Отже, вказані сільськогосподарські підприємства нині не здатні забезпечити виробництво молока в необхідних розмірах. Для цього потрібно будувати нові ферми, що потребує великих коштів.

За даними інвестиційного відділу FAO, інвестиції для будівництва молочної ферми на 1500 голів досягають 7000 дол. США у розрахунку на одну голову [5]. Варто зауважити, що інвестиції у виробництво в 10 разів більші, ніж у переробку. Безперечно, що промислове виробництво молока за типом «Промінь» - це перспективний шлях. Проте, в умовах війни, низької інвестиційної привабливості, пандемії, земельної реформи, дорогих і недоступних банківських кредитів, бюджетної заборгованості по країні понад 400 млрд грн, ці найнеобхідніші кошти нині недосяжні й вирішити проблему забезпечення ринку молокопродукцією через будівництво бажаних промислових комплексів нереально.

3. Групування сільськогосподарських підприємств України за поголів'ям корів, 1990 і 2016 рр.

Показник	Група за поголів'ям корів, голів							Усього утримують корів
	до 50	51-100	101-300	301-500	501-1000	1001-2000	більше 2000	
1990 р.								
Частка групи, %	1,7	2,4	16,4	28,5	39,6	11,0	0,4	100,0
Частка кількості корів, %	0,1	0,3	6,3	19,7	47,8	24,1	1,8	100,0
Частка у виробництві молока, %	0,1	0,4	6,5	19,5	47,4	24,1	2,0	100,0
Надій на 1 корову, кг	3855	3574	3071	2907	2917	2940	3229	2940
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	325	324	341	335	323	310	295	2216
Виробничі витрати на 1 голову, грн	1254	1160	1046	973	942	911	953	6514
Ціна реалізації, грн/т	451	501	516	468	426	405	404	436
Прибуток на 1 корову, грн	570	588	495	366	269	241	288	297
Рентабельність, %	27,9	42,4	48,0	38,1	29,8	28,1	32,3	32,5
2016 р.								
Частка групи, %	17,0	16,0	38,2	14,8	9,5	3,2	1,4	100,0
Частка кількості корів, %	1,4	4,1	23,7	18,9	21,0	13,9	17,1	100,0

Частка у виробництві молока, %	0,8	2,8	19,3	19,0	25,0	15,3	17,8	100,0
Надій на 1 корову, кг	3348	3807	4562	5642	6678	6172	5851	5607
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	4138	4181	4245	4298	4354	4288	4476	4327
Виробничі витрати на 1 голову, грн	13855	15920	19363	24246	29075	26466	26190	24265
Ціна реалізації, грн/т	4419	4738	5183	5545	5774	5788	5999	5624
Прибуток на 1 корову, грн	-215	516	2490	4495	6177	5257	6072	4520
Рентабельність, %	-1,9	3,4	13,1	18,5	20,8	18,6	22,1	18,2

Довідково. Кількість господарств, які не утримують корів: у 1990 р. - 1748 (14,1 %), у 2016 р. - 6795 (81,7 %).

Джерело: Власні розрахунки за даними статистичної форми 50-сг.

У зв'язку з цим на сьогодні без господарств населення, які вже за століття довели свою витривалість і надійність, обійтися неможливо. На цьому ще у 1918 р. наголошував російський і радянський економіст, соціолог, соціальний антрополог, засновник міждисциплінарного селянствознавства О. В. Чайнов, який зазначав: «В грозный час, когда окажутся бессильными все методы предпринимательства, когда экономический кризис и удары организованного противника будут сметать наши сложные предприятия, для нас возможен единственный верный путь спасения, ... - путь этот: переложить тяжесть удара на плечи того Атланта, которым держится ... да, в сущности, и все народное хозяйство нашей Родины - на плечи русского крестьянского хозяйства. Эти плечи смогут выдержать всякую тяжесть, если ...если только захотят подставить себя» [10].

Надзвичайно мудра думка. Дозволю собі прокоментувати лише вираз «якщо тільки захотять підставити себе». Нині наш селянин знову вимушений підставляти плече, або виїжджати за кордон.

Дослідження, проведені за шістьдесят років (див. табл. 1-2), переконливо свідчать, що господарства населення проявили найбільшу стійкість (стабільність) і стали надій-

ними в умовах соціальних, військових, економічних негараздів порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами. Характерно, що ця стійкість нікуди не зникла як при адміністративно-командній системі (до 1990 р.), в умовах переходу до ринку (1991-2000 рр.), так і в ринкових умовах. У природі аналогічну стійкість, на погляд автора, можна спостерігати на розбурханому озері між катамараном і плоскодонним човном.

Пропозиція виділити важливу роль ОСГ у вирішенні проблем виробництва молока в Україні потребує детального розгляду проблеми якості молока, особливо в господарствах населення.

Проблема якості сільськогосподарської продукції взагалі, і молока зокрема, виступає однією з найскладніших категорій, з якими людство стикається в процесі матеріального виробництва. Це зумовлено різноманітністю показників якості та відсутності належних інструментальних методів визначення якості продукції харчування. Тут важливу роль відіграє людський фактор - органолептика. Доречно зауважити, що син Івана Франка - Петро Іванович Франко у 1932-1936 рр., як прикомандирований іноземний фахівець від польського уряду в Харкові, працював саме над проблемами якості молока [22].

4. Якість молока коров'ячого, купленого переробними підприємствами за ДСТУ 3662-97, за ґатунками, тис. тонн

Показник	Рік					2018 р. до 2011 р., %
	2006	2011	2015	2017	2018	
Сільськогосподарські підприємства						
Куплено незбираного молока у натуральному виразі	1764,1	1918,5	2286,9	2533,1	2560	133,4
У перерахунку на молоко встановленої базисної жирності	1830,5	2030,1	2412,8	2688,5	2720	134,0
У тому числі за ґатунками:						
екстра	-	113,2	247,6	441,1	586,2	517,8
вищого ґатунку	344,4	669,2	849,9	987,1	1036,2	154,8

I ґатунку	1256,2	1156,9	1196,9	1018,1	894,6	77,3
II ґатунку	184,5	83,0	113,0	234,7	193,8	233,5
неґатункове	45,3	7,7	5,3	7,4	9,0	116,9
Господарства населення						
Куплено незбираного молока у натуральному виразі		2093,9	1311,5	1199,8	1054,2	50,3
У перерахунку на молоко встановленої базисної жирності	3392,5	2155,3	1346,1	1239,3	1088,5	50,5
У тому числі за ґатунками:						
екстра	-	-	0,03	0,4	-	-
вищого ґатунку	-	7,6	1,0	1,6	2,3	30,3
I ґатунку	-	520,5	119,2	110,4	135,5	26,0
II ґатунку	-	1572,6	1162,9	1081,0	903,5	57,5
неґатункове	-	54,5	63,0	45,9	47,1	86,4

Джерело: Дані Державної служби статистики України [17].

Як свідчать дані табл. 4, якість молока, що реалізується на переробні підприємства від господарств населення, значно поступається якості молока від сільськогосподарських підприємств за рядом показників. У зв'язку з цим у суспільстві існує помилкове твердження, що молоко, не лише яке реалізується, а й виробляється в господарствах населення низької якості. Стверджую, що це зумовлено змішуванням двох понять: якість виробленого і реалізованого молока з ОСГ. Проблеми з якістю молока, реалізованого з господарств населення, виникають на етапі знеособлення його збору та доправлення на переробні підприємства, коли дійсно можливі зловживання (додавання води, соди, інших речовин для збільшення об'єму або припинення процесу розвитку молочнокислих бактерій тощо). Водночас дозволю собі стверджувати, що молоко, вироблене селянами, особливо для власного споживання, високої якості.

Таке твердження ґрунтується на фактах. По-перше, ні в кого не виникає заперечення, що в ланцюгу людей від безпосереднього виробника молока - транспортування - переробка - торгівля - споживання, найоб'єктивнішим і зацікавленим щодо якості продукції є її споживач. Останній найбільшою мірою зацікавлений у якості споживаної продукції і ні за жодних обставин ніколи не понижуватиме її якість. Як відомо, близько 38 % виробленого молока в країні споживаються безпосередньо у натуральному господарстві членами сім'ї, ріднею, близькими тощо. Отже, ставити під сумнів рівень якості виробленого в господарствах населення молока у згаданому сегменті безпідставно. Тут виробник і споживач молока представлені в одній особі.

Крім того, автор цієї статті й сьогоднішній 80-річний ювіляр проблему утримання корови, виробництво молока в одній із класичних форм господарства населення в Україні (0,15 га землі, батько, мати, я і одна корова), освоював щоденно до 18 років: доглядав, випасав, за необхідності доїв, приймав отелення, періодично носив молоко на молочарню, або на замовлення мешканцям авіамістечка (м. Узин). Корова утримувалася в тій же хаті, де жила сім'я. Вхід в хату був одним для всіх. Проте найголовніше, в цей період практично щодня я пив парне молоко і кращого молока для мене і мого покоління не було і немає.

Нині для вирішення проблеми реалізації молока необхідної якості слід зосередити всі наявні економічні й організаційні зусилля на переформування виробництва молока, тобто довести кількість корів у господарстві від 1-3-х голів до мінімум 15 голів, що приведе до створення мініферм, ліквідації знеособлення і забезпечить тут якість реалізованого молока. Поєднання в одному процесі виробника та відповідального реалізатора - це генеральний етап вирішення якості молока через формування мініферм.

У сучасних умовах прикладом створення мініферм є Польща і Франція [23], де автор особисто вивчав їхній досвід. Так, полякам для доступу їхнього молока до європейського ринку була поставлена умова - за наявності у стаді 5 корів домовлятимемося, а доти «пийте його самі» [30]. За досягнення поголів'я 5 корів європейські емісари схвалили ситуацію, проте запропонували довести поголів'я до 10 корів. І лише за досягнутого рівня 15 голів європейський ринок для них став реальністю.

Для України пропозиція «пийте його самі» не повинна бути трагедією.

Враховуючи, що вітчизняне населення споживає молока і молочних продуктів у 1,8 раза менше порівняно з раціональними і в 1,7 раза – з мінімальними нормами, наявністю в країні значних резервів заповнення внутрішнього ринку молока, складністю та тривалістю процесу адаптації вітчизняної молочної галузі до європейського рівня, першочергово в існуючих умовах необхідно зосередити увагу на забезпеченні вітчизняною продукцією власного споживача. При цьому, вважаємо, що стратегічний напрям України щодо забезпечення якості вироблюваного молока на рівні європейських норм та вихід із вітчизняною молочною продукцією на ринок ЄС незаперечний.

Нині в світі виправдано дуже поширений досвід ефективного функціонування міні-ферм з поголів'ям корів 15-40 голів, який у нас, на жаль, лише ще рекламується. Заради справедливості слід відзначити, що за своєю сутністю ці пропозиції і впровадження їх були вже зроблені 120-150 років тому нашими авторитетними співвітчизниками. Так, граф Лев Толстой у своєму маєтку «Ясна поляна» утримував також 30 корів [21]. Безперечно, що це не було для графа джерелом його доходу. Цим він уже тоді демонстрував для селян приклад ефективного господарювання, як робив це з реформою навчання у школі тощо.

Аналогічні положення обґрунтував учений, письменник, громадський діяч О. М. Енгельгардт у своїх знаменитих роботах, які вивчав К. Маркс [31].

Нині, при низькій купівельній спроможності населення, дефіциті окремих видів продуктів, відсутності належного контролю й жорстких економічних і адміністративних заходів до якості продуктів харчування, особливо з появою останнім часом агресивних засобів «збереження» продукції, зокрема добавок у молоко та молокопродукцію проблемою стає фальсифікація продукції. Серед фальсифікації продуктів харчування на першому місці знаходяться спиртові напої, на другому – молочні продукти [4].

Фальсифікація якості продуктів харчування забезпечує величезні прибутки. Тут доречна думка К. Маркса, що підприємець при одержанні прибутків у межах 300 % навіть здатний на вбивство. Особливо ця проблема загострюється в умовах низької купі-

вельної спроможності населення та відсутності належного контролю й жорстких економічних і адміністративних заходів. Варто зауважити, що нині фальсифікація продукції властива не лише продукції ОСГ, а й продукції в торговельній мережі.

Так, 65 % перевірених «Укрметртестстандартом» зразків магазинних молокопродуктів виявилися з відхиленням від стандартів – фальсифікат. Про це свідчать і численні теле- та радіопередачі. За даними Максима Гончара, голови правління громадської організації "Всеукраїнська асоціація з питань захисту прав споживачів "Споживча довіра" перевірені ними польські сири, незаконно завезені в Україну, на 100 % були фальсифікатом, оскільки вся продукція в різному відсотковому складі містила жири немолочного походження. Серед української продукції ними було виявлено 50 % фальсифікату [18].

Як наслідок, створилася ситуація, за якої навіть покупці з достатнім рівнем купівельної спроможності не убезпечені від фальсифікації продуктів харчування, придбаних у торговельній мережі. У зв'язку з цим у населення проявляється недовіра до якості продукції, що реалізується як у торговельній мережі, так і в господарствах населення. Тому серед першочергових постає питання довіри до продавця, моральних якостей людей, які пропонують продукти харчування або відповідні послуги споживачеві.

Цим, на моє переконання, пояснюється досить поширені випадки, коли люди з високим рівнем купівельної спроможності споживають молоко та молочну продукцію, вироблену в конкретних ОСГ, якість якої у них не викликає сумнівів, або виробляють її самостійно.

Так, за твердженням колишнього Президента України В. А. Ющенка, він тримав корову. В родині, на жаль колишнього, голови правління одного з найкращих сільськогосподарських товаровиробників України (СВК «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області) Героя України О. Г. Коросташова не відмовлялися від утримання власної корови, незважаючи на можливість одержувати молоко, що вироблялося в сільськогосподарському підприємстві. Серед депутатів Верховної Ради України також є відомі особистості, що дотримуються такого підходу. Багато людей з цієї ж причини по можливості вирощують для власного спожив-

вання овочі, картоплю, ягоди, фрукти, маючи відносно високу купівельну спроможність.

Досить поширена практика доставки виробленої в ОСГ молочної продукції в житлові райони міст чи на дачні масиви та її реалізації з транспортних засобів. У даному випадку виробник має, як правило, певну кількість споживачів, а обсяги подібної торгівлі та її асортимент формуються залежно від їхніх уподобань. За такою схемою вже близько 25 років реалізується молочна продукція на дачному масиві Вишеньки (біля м. Київ), де автор, будучи дачником, є покупцем продукції і дослідником цього процесу. Тут особливо існує попит на так звану домашню молочну продукцію. Продаж продукції відбувається після 8 години ранку (в неділю і четвер), причому споживачі за годину займають чергу, щоб її придбати у перевіреного виробника-продавця. Протягом 1-1,5 години продукція розпродується повністю, без будь-яких рекламаций.

Характерно, що поряд знаходяться кілька магазинів, де також наявна молочна продукція без черги, проте «домашній» споживачі надають перевагу. І це за багаторічної довіри до продавчині, до її продукції (молоко, сметана, кисломолочний сир, сироватка, бринза, масло тощо).

Отже, розв'язання проблеми якості молочної продукції в Україні потребує системи заходів: ліквідувати її дефіцит шляхом належної пропозиції на ринку; досягнути необхідної купівельної спроможності населення; забезпечити об'єктивне оперативне визначення якісних параметрів і контролю за якістю; ввести жорсткі штрафні економічні та адміністративні санкції за порушення відповідних вимог, стандартизації продукції. Необхідно запровадити дієві економічні стимули за поліпшення якості продукції тим виконавцям і за ті показники, від яких залежить якість продукції на кожному етапі шляху її руху від вирощування й до безпосереднього споживача. І найголовніше - відроджувати моральний рівень людей до поняття недопущення умисного погіршення якості.

На жаль, нині боротися з виробництвом «неякісного» молока в Україні пропонується, головним чином, шляхом заборони продажу його від населення. Наполягання на термінову заборону продажу молочної продукції від господарств населення обвалить внутрішній ринок молока й погіршить економічне становище частини селян.

За своєю сутністю це нагадує ситуацію кінця 50-х і початку 60-х років минулого століття (свідком якої був автор), коли за наполяганням М. С. Хрущова уже здійснювалося здавання корів з господарств населення у колективні господарства. Це ж перекликається з намірами М. С. Хрущова в ті роки масштабно розширити посіви кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах за рахунок скорочення посівів багаторічних трав, щоб вирішити проблему з кормовою базою, яка тоді була дуже нагальною. Самі ідеї, які закладалися в основу вказаних заходів, передбачали благородні наміри. У першому випадку - звільнити селян від безперечно непродуктивних затрат праці при виробництві молока в ОСГ, виробляти все молоко в колективних господарствах і задовольняти ним відповідні потреби населення, а вільний час направляти на культурно-інтелектуальний розвиток селян СРСР. У другому випадку - завдяки розширенню посівів кукурудзи передбачалося повне забезпечення тваринництва кормами. Проте, оскільки ці заходи були директивними, примусовими, не своєчасними, без створення відповідних економічних, науково-організаційно-технологічних передумов для їх здійснення вони не могли бути втілені в той час. Загальновідомо, що необґрунтоване тоді розширення посівів кукурудзи призвело до необхідності в той період імпортувати зерно. Водночас на сьогодні в результаті створення відповідних умов, завдяки кукурудзі Україна здійснила величезний прорив на світові ринки зерна і створила умови щодо забезпечення кормової бази. Це ще раз переконує в необхідності виваженого і своєчасного прийняття рішень на момент готовності ситуації. Тут доречно навести принципи лідера КНР Ден Сяопіна, згідно з якими від початку експериментальної перевірки елементів реформи до прийняття законодавчих актів минає від чотирьох до семи років. І лише після того, як люди переконуються в їх ефективності, Державна рада КНР ухвалює закони, що стосуються реформи, і їх положення починають впроваджувати по всій країні. Проте навіть після отримання позитивних результатів влада пропонує місцевим органам: "Хто хоче впроваджувати апробований досвід - впроваджуйте, хто ще сумнівається - почекайте".

Варто відзначити, що в Україні наприкінці ХХ і на початку ХХІ ст. існувала система

доплат і дотацій на одиницю реалізації молока переробним підприємствам, що методологічно здійснювалося шляхом забезпечення в господарствах нормативного рівня рентабельності, який затверджувався Державним комітетом цін країни. До речі, методологія і самі нормативи рентабельності були розроблені з участю автора в нашому інституті (тоді НДІ економіки і організації сільського господарства ім. О. Г. Шліхтера). Це забезпечувало необхідний рівень ефективності виробництва і реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах. Наприклад, у 2006 р. без доплат і дотацій ви-

робництво молока в сільськогосподарських підприємствах було збитковим -3,7 %, тоді як з доплатами і дотаціями рентабельним на рівні 18,5 %, в 2013 р. рентабельність становила відповідно 13,6 та 30,9%.

Безперечно, надання таких державних доплат і дотацій на молоко в той час виконало важливу роль. Вона сповільнила спад виробництва молока і скорочення поголів'я в країні. Проте вона не виконувала уже нової стратегічної задачі, яка на сьогодні полягає у масовому формуванні на базі господарств населення мініферм з поголів'ям 15-40 голів (табл. 5).

5. Структура поголів'я корів у господарствах населення України

Рік	Господарства, які утримують:			
	1 корову	2 корови	3 корови	4 корови і більше
1926*	82,8	15,2	1,5	0,5
1929*	86,9	11,5	1,3	0,3
...	...	...	...	...
2008	76,9	18,6	3,1	1,4
2010	76,6	19,5	2,8	1,1
2015	73,7	20,0	4,3	2,0
2018	73,5	20,0	4,6	1,9
2020	77,4	17,5	3,4	1,7

Джерело: *Животноводство СССР в цифрах. Раздел IV. Продукция, продуктивность и техника животноводства. Сост. В.П. Нифонтов. Москва-Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1932.

З 2008 р. - дані Державної служби статистики України [17].

У зв'язку з цим, ще у 2005 р. в ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Шпичак О. М., Ярославська Т. В.) за підтримки Міністерства аграрної політики і продовольства (директор Департаменту ринків тваринництва Микитюк Д. М., заступник міністра сільського господарства України Вербицький П. І.) була розроблена методика доплат господарствам населення саме за приросну голову з метою досягти в ОСГ мінімум 15-40 голів, реформувавши століттями існуючу структуру поголів'я корів. На жаль, ця державницька позиція за приросну голову не набула поширення.

Мало того, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 р. № 128-р «Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» на 2018 рік» визначено програму підтримки, серед заходів здешевлення утримання великої рогатої худоби молочного напрямку в сільськогосподарських підприємствах із розрахунку 1500 грн на одну голову в рік, здешевлення утримання молодняка (до 1 року), що утримується в господарствах

населення із розрахунку 2500 грн на одну голову в рік. Вказане розпорядження значною мірою ввійшло в протиріччя з головною ідеєю - здійснювати доплати за приросну голову, а не взагалі за утримувану голову в господарстві населення.

Існують проблеми в забезпеченні необхідною інформацією АПК України та в молочному скотарстві зокрема. Так, нині найбільш деталізована інформація, яка подавалася сільськогосподарськими підприємствами до Державної служби статистики України і стосувалася економічних результатів, відображала форма 50-сг. В умовах сьогоденішнього реформування державної статистики України здійснюється значне скорочення форм статистичної звітності.

Враховуючи практичну відсутність системної інформації щодо витрат виробництва продукції в господарствах населення, у відділі собівартості, цін і рентабельності ННЦ «Інститут аграрної економіки» ще в 90-х роках минулого століття було розроблено організаційно-методичні підходи шляхом вибіркового анкетування встановлення розміру і структури виробництва основних

видів сільськогосподарської продукції та видано у 2001 р. під редакцією автора монографію «Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції» [15].

Автор вивчав досвід моніторингу витрат виробництва у США. Калькулювання фермерських витрат на виробництво певного виду продукції, і молока зокрема, відбувається досить деталізовано. Так, стосовно молока виокремлюються такі статті витрат, як витрати на корми по їх видах, транспортування і збут, штучне осіменіння, ветеринарне обслуговування, транспортування тварин, ПММ та електроенергія, ремонт техніки і будівель, оплата найманої праці, платежі асоціації, сервісні послуги постачальників технічного обладнання, послуги з оцінки молокопродукції, сплата відсотків за кредит, амортизація, орендна плата за землю, неоплачувана праця фермера та ін. [27, 28].

При спілкуванні з фермерами виявлено, що надання ними необ'єктивної інформації не допускається, оскільки тут існує глибоке розуміння того, що ця необ'єктивність у кінцевому результаті при прийнятті відповідних рішень негативно впливатиме на діяльність фермера. Тобто менталітет безпосе-

редніх товаровиробників США не дозволяє надавати викривлену інформацію. Менталітет українського сільськогосподарського товаровиробника тривалий час формувався в іншій економічній та моральній площині.

В Україні має місце політизація інформації щодо рівня і продуктивності корів в Україні за категоріями господарств. Так, до 90-х років минулого століття Державною службою статистики відображалася стійка тенденція вищого рівня продуктивності корів у колективних господарствах порівняно з господарствами населення. Подібне зумовлювалося в той час необхідністю пропаганди високої ефективності колективного господарювання та негативного висвітлення приватного власника, тоді як з 1990-го по 2010 р. із переходом країни до деколективізації – все навпаки. Як приклад, до 1990 р. спостерігалася тенденція перевищення надоїв у сільгоспдприємствах порівняно з господарствами населення. Після 1990 р. до 2000 р. – навпаки. З 2001-го до 2010 р. – переважали особисті підсобні господарств, а з 2011 р. – знову першість взяли сільгоспдприємства (табл. 6). Це свідчить про ідеологічну складову інформації. У свій час Вінстон Черчіль зазначив, що при аналізі як у таблиці множення не повинно бути ідеології.

6. Середньорічний надій молока від однієї корови, л

Рік	Усі категорії господарств	Підприємства	Господарства населення
1960	1784	1878	1662
1970	2201	2393	1886
1980	2271	2290	2222
1990	2863	2941	2637
2000	2359	1588	2960
2010	4082	3975	4110
2020	5129	6634	4666

Джерело: Дані статистичного збірника «Тваринництво України», за відповідні роки.

В ННЦ «Інститут аграрної економіки» під керівництвом автора з 1996 р. розпочалися дослідження щодо поточної кон'юнктури і прогнозів ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на поточний маркетинговий рік, який охоплював аналіз і прогноз кон'юнктури основних видів агропродуктів, і молока зокрема [1, 2]. Методична і практична цінність цієї роботи полягала в тому, що вона здійснювалася на міжнародному рівні і розроблялася кваліфікованими експертами-аналітиками (серед них 10 співробітників відділу), які пройшли навчання за спеціальною програмою Служби

Економічних Досліджень Міністерства сільськогосподарства США (ERS) USDA) та одержали відповідні сертифікати на підготовку ринкових звітів. Проте з часом ці фахівці розійшлися.

Для досягнення взаємовигідних інтересів між виробниками молока, переробкою і торгівлею важливу роль мають розробки щодо функціонування узгоджувальних комісій цін, витрат і доходів у процесі руху продукції від сировини до кінцевого споживача. Вони були розроблені на основі вивченого досвіду Австрії, куди за розпорядженням колишнього першого віце-прем'єр-міністра України

І. Р. Юхновського були відкомандировані автор, академік НАНУ В. М. Геєць та інші.

На основі одержаного досвіду була створена узгоджувальна комісія на ринку молока на державному рівні, про що свідчить наказ Міністерства аграрної політики України № 479 від 27.12.2004 р., а наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 399 від 06.07.2012 р. було затверджено Положення про Узгоджувальну комісію на ринку молока. Мета такої комісії полягала у погодженні й наданні рекомендацій щодо закупівельних цін на молоко, оптово-відпускних цін на молочну продукцію та торговельних надбавок [13].

Проте і ця практика в Україні не набула належного поширення, оскільки суміжні ланки, особливо заготівля, переробка і торгівля, в цьому інтеграційному процесі, як правило, вбачають не партнерів, а недоброзичливців. Зважаючи на теперішній напрям України на інтеграцію з ЄС стверджуємо, що без відповідного розуміння досягти успіхів практично неможливо.

Висновки. В Україні потрібно ввести довгострокову комплексну програму розвитку скотарства.

Україна нині це унікальна країна, де виробництво молока ще знаходиться у трьох сферах, відмінних за їх організацією та економічною сутністю і цільовим призначенням: перша - натуральне виробництво, яке передбачає одержання продуктів харчування для власних потреб з метою виживання самого виробника та його сім'ї, незалежно від витрат виробництва; друга - змішані відносини, де у різних співвідношеннях поєднується виробництво молока для власного споживання (натуральне), а решта вироблялася для продажу; третя - чисто ринкове високотоварне виробництво з метою лише реалізації, що передбачає отримання максимального прибутку шляхом мінімізації витрат виробництва.

У 2020 р. в господарствах населення України утримувалося 74,7 % корів і вироблялося 70 % молока. Серед усіх господарств населення, що утримують корів, 77,4 % мають по одній корові, по 2 корови - 17,5 %,

3 корови - 3,4 %, 4 і більше - 1,7 %. Така структура практично існує століття.

Виробництво молока в господарствах населення це не благо для селян, а це вимушена міра. Тут низька продуктивність праці, відсутність належних санітарно-гігієнічних умов на подвір'ї господарства тощо.

Нині не виправдана увага державних органів зосереджена переважно на проблемі ліквідації низької якості молока шляхом відмови від продукції, виробленої в господарствах населення. Водночас досить багато випадків продажу неякісної та небезпечної продукції для споживача трапляється і в роздрібній торгівлі.

Проблеми з якістю молока, виробленого в господарствах населення, виникають на етапі знеособленого його збору та доправлення на переробні підприємства, коли дійсно можливі зловживання. Проте молоко, вироблене селянами, особливо для власного споживання, рідним, знайомим, по прямому замовленню - високої якості.

Сьогодні для вирішення проблеми виробництва молока необхідної якості слід спрямувати всі економічні й організаційні зусилля на переформування виробництва молока, тобто довести кількість корів у господарстві від 1-3-х голів до мінімум 15-40 голів, що приведе до створення мініферм, ліквідації знеособлення його реалізації і поєднає в одному процесі виробника та відповідального реалізатора.

Для цього потрібно вводити економічні стимули за приріст поголів'я корів в господарствах населення.

Існує проблема щодо об'єктивності інформації про обсяги виробництва молока, його якості та норм споживання на душу населення. Останнє пов'язане із недопустимо застарілими даними перепису населення і норм споживання в Україні, що не надає можливості об'єктивно визначати власні потреби в продуктах харчування взагалі і молока зокрема.

Вважаємо, якби заходи по стимулюванню за приріст поголів'я корів у господарствах населення були вжиті 15 років тому, вітчизняне молочне скотарство не знаходилося б у такому стані, як сьогодні.

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків рослинницької продукції в Україні та світі : монографія / [О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, О. В. Боднар та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 337 с.
2. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні : монографія / [О. М. Шпичак, О. В. Боднар, С. О. Пашко та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 302 с.
3. Близько 50% харчових продуктів - фальсифіковані. 28 грудня 2017. URL : <https://agropolit.com/news/6969-blizko-50-harchovih-produktiv-falsifikovani>.
4. В Україні 40 тисяч тонн вершкового масла - фальсифікат. 20 грудня 2017. URL : <https://agropolit.com/news/6879-biznes-gotoviy-vkladati-koshti-v-vagoni-zernovozi>.
5. В Україні не вистачає якісного молока. URL : <https://landlord.ua/news/v-ukrayini-ne-vistachaye-yakisnogo-moloka/>.
6. Васильченко О. М. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. *Економічний аналіз : зб. наук. праць / редкол. : О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. Тернопіль : ВПЦ Тернопільського нац. економ. ун-ту «Економічна думка», 2018. Т. 28. № 2. С. 110-118.*
7. Деркач А. Молочный ликбез: ТОП-5 мифов о молоке. 19 декабря 2017. URL : <https://latifundist.com/blog/read/1994-molochnyj-likbez-top-5-mifov-o-moloke>.
8. Дірка від сиру. 10.01.2018. URL : <https://agroday.com.ua/2018/01/10/molokom-ne-pahne-100-polskyh-syriv-v-ukrayini-ye-falsifikatom/>.
9. Доїльні каруселі, теляче містечко та 13500 літрів молока: особливості молочної ферми СФГ «Промінь» <https://landlord.ua/news/doilni-karuseli-teliache-mistechko-ta-13500-litriv-moloka-osoblyvosti-molochnoi-fermy-sfh-promin/>
10. Казарезов В. Чужие рты. Литературная газета. 2011. № 11-12 (6315) (30-03-2011).
11. Козак О.А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 14-22.
12. Лукинов И. И. Эволюция экономических систем. Москва : ЗАО Изд-во Экономика, 2002. 567 с.
13. Методичні рекомендації щодо оцінки цінових продовольчих ланцюгів / Ю.О. Лупенко, О. М. Шпичак, С.О. Пашко та ін.; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 65 с.
14. Оразов А., Надточий Л. А., Сафронова А. В. Оценка биологической ценности молока сельскохозяйственных животных. *Техника и технология пищевых производств*. 2019. Т. 49. № 3. С. 447-453.
15. Особисті підсобні господарства України - аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак, П. Т. Саблук, В. П. Ситник [та ін.] ; УААН, Ін-т аграр. економіки ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ІАЕ, 2001. 236 с.
16. Остапенко О. Не треба винаходити український велосипед. URL : <https://latifundist.com/reportazhy/71-aleksandr-ostapenko-ne-nado-izobretat-ukrainskij-velosiped>.
17. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Производители используют ароматизаторы, которые создают «молочный» запах у фальсифицированного сливочного масла. 28.04.2018. URL : <https://agrostory.com/info-centre/market-news/proizvoditeli-ispolzuyut-aromatizatory-kotorye-sozdadyut-molochnyu-zapakh-u-falsifitsirovannogo-slivo/>.
19. Романенко И. Н. Развитие продуктивного животноводства Украинской ССР. Киев : Изд-во АН УССР. 1957. 359 с.
20. Саблук П. Т. Организация и эффективность оперативного анализа животноводства в условиях внутрихозяйственного расчета ; дис. ... канд. экон. наук / Украинский НДИ экономики и организации сельского хозяйства им. А. Шлихтера. Киев, 1974.
21. Соловьев Е. Л. Н. Толстой. Его жизнь и литературная деятельность. URL : <https://libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/168875-evgeniy-solovev-l-n-tolstoy-ego-zhizn-i-literaturnaya-deyatelnost.html>
22. Телеканал ZIK телепрограма «Історична правда», 2019 р.
1. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Bodnar, O.V., et al. (2015). Analiz potочноi koniunktury i prohnaz rynkiv roslыnnыtskoi produktsii v Ukraini ta sviti: monohrafiia [Analysis of the current situation and forecast of markets for crop products in Ukraine and the world: monograph]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
2. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., Pashko S.O., et al. (2017). Analiz potочноi koniunktury i prohnaz rynkiv tvarynnytskoi produktsii v Ukraini: monohrafiia [Analysis of the current situation and forecast of livestock products in Ukraine: monograph]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Blyzko 50% kharchovykh produktiv – falsyfikovani [Approximately 50% of food products are counterfeit]. (2017). *Agropolit*. Retrieved from: <https://agropolit.com/news/6969-blizko-50-harchovih-produktiv--falsifikovani> [In Ukrainian].
4. V Ukraini 40 tysiach tonn vershkovoho masla - falsyfikat [In Ukraine, 40,000 tons of butter is a forgery]. (2017). *Agropolit*. Retrieved from: <https://agropolit.com/news/6879-biznes-gotoviy-vkladati-koshti-v-vagoni-zernovozi> [In Ukrainian].
5. V Ukraini ne vystachae yakisnogo moloka [Ukraine lacks quality milk]. (n.d.). *Landlord*. Retrieved from: <https://landlord.ua/news/v-ukrayini-ne-vistachaye-yakisnogo-moloka> [In Ukrainian].
6. Vasylychenko, O.M. (2018). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpryemstvakh [Economic efficiency of milk production in agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats, 28 (2), pp. 110-118*. Ternopil: VPTs Ternopilskoho nats. ekonom. un-tu "Ekonomichna dumka" [In Ukrainian].
7. Derkach, A. (2017). Molochnyj likbez: TOP-5 mifov o moloke [Dairy educational program: TOP-5 myths about milk]. *Latifundist*. Retrieved from: <https://latifundist.com/blog/read/1994-molochnyj-likbez-top-5-mifov-o-moloke> [In Russian].
8. Dirka vid syru [Cheese hole]. (2018). *Agroday*. Retrieved from: <https://agroday.com.ua/2018/01/10/molokom-ne-pahne-100-polskyh-syriv-v-ukrayini-ye-falsifikatom> [In Ukrainian].
9. Doilni karuseli, teliache mistechko ta 13500 litriv moloka: osoblyvosti molochnoi fermy SFH "Promin" [Milking carousels, veal town and 13,500 litres of milk: features of SFH "Promin" dairy farm]. *Landlord*. Retrieved from: <https://landlord.ua/news/doilni-karuseli-teliache-mistechko-ta-13500-litriv-moloka-osoblyvosti-molochnoi-fermy-sfh-promin> [In Ukrainian].
10. Kazarezov, V. (2011). Chuzhie rty [Others' mouths]. *Literaturnaja gazeta, 11-12 (6315)* [In Russian].
11. Kozak, O.A. (2018). Rozvytok molochnoi haluzi v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Milk sector development in the context of ensuring of food safety in Ukraine]. *Ekonomika APK, 2, pp. 14-22* [In Ukrainian].
12. Lukinov, I.I. (2002). Jevoljucija jekonomicheskikh system [Evolution of economic systems]. Moscow: ЗАО Изд-во Jekonomika [In Russian].
13. Lupenko, Yu.O., Shpychak, O.M., Pashko, S.O., et al. (2021). Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky tsinovyykh prodovolchyykh lantsiuhiv [Methodical recommendations for the assessment of price food chains]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].
14. Orazov, A., Nadtochij, L.A., & Safronova, A.V. (2019). Ocenka biologicheskoi cennosti moloka sel'skohozjajstvennykh zhivotnyh [Assessment of the biological value of milk from agricultural animals]. *Tehnika i tehnologija pishhevyykh proizvodstv, 49 (3), pp. 447-453* [In Russian].
15. Shpychak, O.M., Sabluk, P.T., Sytnyk, V.P., et al. (2001). Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrainy - analiz vytrat ta efektyvnosti vyrobnytstva vydiv silskohospodarskoi produktsii [Personal subsidiary farms of Ukraine: cost analysis and efficiency of production of types of agricultural products]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: IAE [In Ukrainian].
16. Ostapenko, O. (2018). Ne treba vynakhodyty ukrainskyi velosiped [It is not necessary to invent the Ukrainian bicycle]. *Latifundist*. Retrieved from: <https://latifundist.com/reportazhy/71-aleksandr-ostapenko-ne-nado-izobretat-ukrainskij-velosiped> [In Ukrainian].

23. Тивончук Я. О. Організаційно-економічний механізм формування і розвитку ринку молокопродукції у Франції та Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. спец. 08.00.03. Київ, 2011. 21 с.
24. Томмазо Кампанелла. Город Солнца / пер. с лат. и ком. Ф. А. Петровского; пер. прил. М. Л. Абрамсон, С. В. Шервинского и В. А. Ещина; вст. ст. В. П. Волгина. Москва-Ленинград: АН СССР, 1954. 228 с.
25. Тунік Ю. «Вадим Чагаровський; Українець тепер споживає у разі менше молочної продукції, ніж за радянських часів». 31.03.18. URL: <https://glavcom.ua/interviews/vadim-chagarovskiy-ukrajinec-spozhyvaie-u-razi-menshe-molochnoji-produkciji-nizh-za-radyanskih-chasiv-485587.html>.
26. Українські молочники мають забути про експорт продукції з високою ціноюволатильністю. URL: <https://ukrainefood.org/2019/11/ukrainski-molochnyky-maiut-zabuty-pro-eksport-produkcii-z-vysokoiu-tsinovoiu-volotylnistiu-dumka/>.
27. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / [Саблук П. Т., Демяненко М. Я., Шпичак О. М. та ін.] ; за ред. П. Т. Саблука, М. Я. Демяненка, О. М. Шпичака, Д. В. Полозенка. Київ.: «Урожай», 1993. С. 126-347.
28. Формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції та їх моніторинг в передових країнах світу / [Шпичак О. М., Боднар О. В. Воскобийник Ю. П. та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 204 с.
29. Чагаровський В. Пройти по краю: вызовы украинской молочной отрасли. 24 января 2018. URL: <https://latifundist.com/blog/read/2016-projti-po-grani-vyzovy-ukrainskoj-molochnoj-otrasli>.
30. Чопенко В. Молочні ріки з відкритими берегами. Дзеркало тижня № 3, 29 січня - 4 лютого 2011. С. 8
31. Энгельгардт А. Н. Письма из деревни. М.: Алгоритм, 2010. 560 с.
32. Ярмак А. Стагнация и маслозависимость: анализ молочного рынка Украины 2018, 21 березня 2019 р. URL: <https://latifundist.com/blog/read/2357-stagnatsiya-i-maslozavisimost-analiz-molochnogo-rynka-ukrainy-2018>.
33. Ashby A. W. "Jesse Collings" in Oxford Dictionary of National Biography. Oxford: Oxford University Press, 2004. Vol. 12. P. 668-669.
17. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
18. Proizvoditeli ispolzuyut aromatizatory, kotorye sozdajut "molochnyj" zapah u falsificirovannogo slivochnogo masla [Manufacturers use flavours that create a milky smell in fake butter]. (2018). *Agrostory*. Retrieved from: <https://agrostory.com/info-centre/market-news/proizvoditeli-ispolzuyut-aromatizatory-kotorye-sozdayut-molochnyj-zapakh-u-falsifitsirovannogo-slivo> [In Russian].
19. Romanenko, I.N. (1957). *Razvitie produktivnogo zhivotnovodstva Ukrainskoj SSR [Development of productive animal husbandry in the Ukrainian SSR]*. Kyiv: Izd-vo AN USSR [In Russian].
20. Sabluk, P.T. (1974). Organizacija i jeffektivnost operativnogo analiza zhivotnovodstva v uslovijah vnutrihozajstvennogo rascheta [Organization and efficiency of operational analysis of animal husbandry in the conditions of on-farm settlement]. *Candidate's thesis*. Kyiv [In Russian].
21. Solov'ev E. L. N. Tolstoj. Ego zhizn' i literaturnaja dejatel'nost' [L.N. Tolstoy. His life and literary activity]. Retrieved from: <https://libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/168875-evgeniy-solovev-l-n-tolstoj-ego-zhizn-i-literaturnaya-deyatelnost.html> [In Russian].
22. Telekanal ZIK teleprohrama "Istorychna pravda" [ZIK TV channel TV program "Historical Truth"]. (2019) [In Ukrainian].
23. Tyvonchuk, Ya.O. (2011). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm formuvannia i rozvytku rynku molokoprodukcii u Frantsii ta Ukraini [Organizational and economic mechanism of formation and development of the dairy market in France and Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
24. Kampanella, T. (1954). *Gorod Solnca [City of the Sun]*. (F.A. Petrovskiy, Trans.) Moscow-Leningrad: AN SSSR [In Russian].
25. Tunik, Yu. (2018). "Vadym Chaharovskiy; Ukrainets teper spozhyvaie u razy menshe molochnoi produktsii, nizh za radianskykh chasiv" ["Vadym Chaharovskiy; Ukrainians now consume many times less dairy products than in Soviet times"]. *Glavcom*. Retrieved from: <https://glavcom.ua/interviews/vadim-chagarovskiy-ukrajinec-spozhyvaie-u-razi-menshe-molochnoji-produkciji-nizh-za-radyanskih-chasiv-485587.html> [In Ukrainian].
26. Ukrainski molochnyky maiut zabuty pro eksport produktsii z vysokoiu tsinovoiu volotylnistiu [Ukrainian dairy farmers should forget about exporting products with high price volatility]. (2019). *UkraineFood*. Retrieved from: <https://ukrainefood.org/2019/11/ukrainski-molochnyky-maiut-zabuty-pro-eksport-produkcii-z-vysokoiu-tsinovoiu-volotylnistiu-dumka> [In Ukrainian].
27. Sabluk, P.T., Demianenko, M.Ya., Shpychak, O.M., et al. (1993). Finansovyi i tsinovyi mekhanizm APK v umovakh perekhodu do rynku [Financial and price mechanism of agro-industrial complex in the conditions of transition to the market]. P.T. Sabluk, M.Ya. Demianenko, O.M. Shpychak, D.V. Polozenko (Ed.). Kyiv: «Urozhai» [In Ukrainian].
28. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., Voskobiinyk, Yu.P., et al. (2012). *Formuvannia vytrat vyrobnytstva silskohospodarskoj produktsii ta yikh monitorynh v peredovykh krainakh svitu [Formation of production costs of agricultural products and their monitoring in advanced countries of the world]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
29. Chagarovskij, V. (2018). Projti po kraju: vyzovy ukrainskoj molochnoj otrasli [Walk along the edge: challenges of the Ukrainian dairy industry]. *Latifundist*. Retrieved from: <https://latifundist.com/blog/read/2016-projti-po-grani-vyzovy-ukrainskoj-molochnoj-otrasli> [In Russian].
30. Chopenko, V. (2011). Molochni ryky z vidkrytymy berehamy [Milky rivers with open banks]. *Dzerkalo tyzhnia*, 3, pp. 8 [In Ukrainian].
31. Jengel'gardt, A.N. (2010). Pis'ma iz derevni [Letters from the countryside] Moskva: Algoritm [In Russian].

32. Jarmak, A. (2019). Stagnacija i maslozavisimost: analiz molochnogo rynka Ukrainy 2018 [Stagnation and oil dependence: analysis of the Ukrainian dairy market in 2018]. *Latifundist*. Retrieved from: <https://latifundist.com/blog/read/2357-stagnatsiya-i-maslozavisimost-analiz-molochnogo-rynka-ukrainy-2018> [In Russian].

33. Ashby, A.W. (2004). "Jesse Collings" in Oxford dictionary of national biography. *Oxford University Press*, vol. 12, pp. 668-669 [In English].

Shpychak O. M. Organisational and economic problems of milk production in Ukraine and their solutions

The purpose of the article is: to assess organizational and economic state of the Ukrainian dairy industry production and to identify the causal links of transformational changes that have taken place and are taking place in Ukraine and have led to undesirable consequences; to determine reasons for existing natural milk production in Ukraine even in the XXI century; to offer a step-by-step solution of organizational and economic problems of dairy industry development in order to provide the domestic market with the required quantity and quality of dairy products and export potential, considering modern Ukrainian realities and experience of the leading countries of the world.

Research methods. Theoretical and methodological basis of the study was the systematic approach to determining economic processes based on the dialectical method of cognition, as well as using scientific developments of domestic and foreign scientists on the efficiency of milk production and processing, laws and regulations of state authorities of Ukraine on dairy farming and milk processing during formation of the relevant market. Monographic and abstract and logical methods were used to substantiate the research methodology and theoretical generalizations in determining the essence of organizational and economic principles of development of the dairy subcomplex and justifying the typicality concept. When working with analytics and empirical knowledge of phenomena and processes, such methods of economic research were used: comparative analysis, economic and statistical, graphic. To analyse the economic efficiency of milk production depending on various influencing factors and select groups for identifying typical dairy farms, the method of statistical groupings was used. Determining the directions of development and improving efficiency of milk production and processing in the relevant consumer market required the use of calculation and design, balance, extrapolation and other research methods.

Research results. The role and place of personal peasant farms and agricultural enterprises through their volumes and structure in the general problem of providing products of the population of Ukraine were considered. Taking into account modern Ukrainian realities and experience of the world's leading countries, a step-by-step solution of organizational and economic problems of dairy industry development was proposed in order to provide the domestic market with the required quantity and quality of dairy products and increase export potential.

Scientific novelty. For the first time, the causal links in the historical process between households and agricultural enterprises and their role in shaping the volume and quality of milk are considered. The reasons that led to the undesirable consequences were identified and suggestions for their elimination were given. It is substantiated that the quality of milk produced in households for own consumption is of high quality.

Practical significance. Necessary ways of liquidation of impersonal transfer of milk from the household before it gets into the receiving tank of the procurer were offered. It should be achieved in our conditions only by increasing the number of livestock kept in a separate household: from 1-2 cows to at least 15-20 animals, i.e. the creation of dairy family farms, as it have been done in Poland, France etc. In this case, a milk producer is fully responsible for its quality. *Tabl.: 6. Figs.: 1. Refs.: 33.*

Keywords: milk; natural production; processing; quality; organisational and economic problems; causation; transformational changes; households; mini-farms; counterfeiting, purchasing power.

Shpychak Oleksandr Mykhailovych – doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of pricing and agrarian market, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., 03127, Kyiv)

E-mail: om.shpychak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1329-5218>

Шпичак А. М. Организационно-экономические проблемы производства молока в Украине и их решение

Цель статьи – оценить во времени организационно-экономическое положение производства в молочной отрасли Украины и выявить причинно-следственные связи трансформационных изменений, что произошли и происходят в стране и привели к нежелательным последствиям. Определиться, почему в Украине даже в XXI в. существует натуральное производство молока. Предложить, с учетом современных украинских реалий и опыта ведущих стран мира, поэтапное решение организационно-экономических проблем развития молочной отрасли с целью обеспечения внутреннего рынка необходимым количеством и качеством молочной продукции и наращивание экспортного потенциала.

Методика исследования. Теоретической и методологической базой исследования послужила системный подход к определению экономических процессов на основе диалектического метода познания, с использованием научных разработок отечественных и зарубежных ученых по вопросам эффективности производства и переработки молока, законодательных и нормативных актов государственных органов власти Украины по развитию молочного скотоводства и переработки молока при формировании соответствующего рынка. Для обоснования методологии исследования, теоретических обобщений, при определении сущности организационно-экономических основ развития молокопродуктового подкомплекса, обосновании концепции типичности использованы монографический и абстрактно-логический методы. При работе с аналитикой и эмпирическом познании явлений и процессов применены такие методы экономических исследований, как: сравнительного анализа, экономико-статистический, графический. Для анализа экономической эффективности производства молока в зависимости от различных факторов воздействия; выделения групп для идентификации типичных молочных хозяйств привлекался метод статистических группировок. Определение направлений развития и повышения эффективности производства и переработки молока на соответствующем потребительском рынке потребовало использования расчетно-конструктивного, балансового методов, экстраполяции и других методов исследования.

Результаты исследования. Детализировано рассмотрена роль и место личных крестьянских хозяйств и сельскохозяйственных предприятий через их объемы и структуру в общей проблеме обеспечения продукцией населения Украины. С учетом современных украинских реалий и опыта ведущих стран мира предложено поэтапное решение организационно-экономических проблем развития молочной отрасли с целью обеспечения внутреннего рынка необходимым количеством и качеством молокопродукции и наращивание экспортного потенциала.

Элементы научной новизны. Впервые рассмотрены причинно-следственные связи в историческом процессе между хозяйствами населения и сельскохозяйственными предприятиями и их роль в формировании объемов и качества молока. Выявлены причины, которые привели к нежелательным последствиям и представлены предложения по их устранению. Обосновано, что качество молока, которое производится в хозяйствах населения для собственного потребления – высокого качества.

Практическая значимость. Предложены необходимые пути ликвидации обезличивания передачи молока от домохозяйств к попаданию его в приемную емкость заготовителя. Этого в наших условиях следует достигать только за счет наращивания поголовья, что содержится в домохозяйствах, от 1-2-х коров до, минимум, 15-20 животных, то есть создание молочных семейных миниферм, как это сделано в Польше, Франции и т.п. В таком случае производитель молока полностью отвечает за его качество. Табл.: 6. Илл.: 1. Библиогр.: 33.

Ключевые слова: молоко; натуральное производство; переработка; качество; организационно-экономические проблемы; причинно-следственные связи; трансформационные изменения; хозяйства населения; минифермы; фальсификат, покупательская способность.

Шпичак Александр Михайлович – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: om.shpychak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1329-5218>

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021 р.

Фахове рецензування: 07.04.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпичак О. М. Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 24 – 40. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104024>

Shpychak, O.M. (2021). Organizational and economic problems of milk production in Ukraine and their solutions. *Ekononika APK*, 4, pp. 24 – 40 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104024>

*

УДК 631.415:631.44:552.524

JEL Classification: Q12; Q15; Q20; R 13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104040>

О. В. ХОДАКІВСЬКА, докторка економічних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НААН

Р. В. ГЛАДУНЕНКО

С. Г. КОРЧИНСЬКА, кандидатка економічних наук

Л. П. ТКАЧУК

Хімічна меліорація кислих ґрунтів: організаційно-економічні заходи та сучасні технологічні рішення

Мета статті – охарактеризувати стан кислих ґрунтів в Україні та запропонувати організаційно-економічні заходи й сучасні ефективні технологічні рішення їх хімічної меліорації.

Методика дослідження. За основу досліджень слугували загальнонаукові та економічні методи дослідження, наукові праці українських і зарубіжних учених з питань розширеного відтворення родючості ґрунтів та їх хімічної меліорації. Аналітико-статистичний інструментарій та емпіричний підхід дали змогу визначити переваги вапнування кислих ґрунтів і розрахувати економічний ефект організаційно-економічних заходів та технологічних рішень. Абстрактно-логічний підхід дозволив розробити рекомендації щодо меліорації кислих ґрунтів з використанням сучасних технологій та організаційних заходів, а також сформулювати відповідні пропозиції й висновки.

Результати дослідження. Доведено, що одним із важливих напрямів підвищення родючості кислих ґрунтів є вапнування. Економічна оцінка ефективності вапнування ґрунтів свідчить, що витрати на його проведення окупуються приростами врожаю та сприяють підвищенню якості сільськогосподарської продукції. Незважаючи на

© О. В. Ходаківська, Р. В. Гладуненко, С. Г. Корчинська, Л. П. Ткачук, 2021